

ORTAOKUL GÖRSEL SANATLAR DERSİ PORTRÉ KONUSUNUN ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN BİR ÖĞRETİM YÖNTEMİ ÖRNEĞİ

Meltem KATIRANCI¹, Zuhal BAŞBUĞ²

ÖZ

Görsel Sanatlar dersinde portre konusunun işlenmesi, öğretmenin kullandığı yöntem ve tekniklere, öğretmen profiline, çalışma ortamına ve öğrenci profiline göre farklılıklar göstermektedir. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokullarda portre konusunun öğretilmesinde kullanılan öğretim yöntemleri, öğretmenin hareket güzergâhı, sınıfın fiziki tanımı, öğrenci ve öğretmen durumuyla ilişkilendirilerek, kullanılan baskın öğretim yolunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma için belirlenen ders kapsamında Antalya ili, Aksu ilçesindeki bir ortaokulda gözlem ve araştırma çalışması yapılmıştır. Ders kayıt edilerek, çözümlenme amaçlı, bir nitel araştırma yöntemi olan “Eğitsel Eleştiri” modeli ile gözlemlenmiştir. Dersin gözlemine ek olarak “Tipik Durum Örnekleme” için, bir öğretmen ve 7.sınıf öğrencileri belirlenmiştir. Araştırmadaki veriler; dersin kayıt işlemi, yazılı ve görsel dokümanlar, öğretmenle yapılan görüşmeler ve gözlemlerden elde edilmiştir. Bu araştırmada eğitsel eleştiri modeli kullanılarak, görsel sanatlar dersinde öğretmen sunum biçimi ve kullandığı yöntemin belirlenmesine çalışılmıştır. çalışmanın sınıf mevcudu az olan bir sınıfta yapılmış olması ile öğretmen öğrencilere yeteri kadar zaman ayırabildiğini görebilmekteyiz. Seçmeli resim dersinin seçilmiş olması da 1 saat olan görsel sanatlar dersine 2 saatlik katkı sağlamıştır. Öğretilecek konunun zamana yayılarak daha rahat kavratılabildiği söylenebilir. Öğretmen tipleri ile kullanılan öğretim yönteminin, öğrencinin öğrenmesine ve derse karşı tutumlarını nasıl etkilediği bu çalışma ile net biçimde görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Eğitimi, Öğretmen, Öğrenci, Okul

¹Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, meltemk(at)gazi.edu.tr

²Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, zuhalbasbug(at)akdeniz.edu.tr

AN EXAMPLE OF PORTRAIT TEACHING METHOD FOR MIDDLE SCHOOL VISUAL ARTS COURSE

ABSTRACT

Teaching portrait in Art lessons varies according to the methods and techniques, teacher's profile, working environment and student's profile. What is aimed is to determine the teaching techniques for portrait, teacher's movement area, the physical definition of classroom and the dominant teaching method and to associate it with the teacher and student. For the lesson that is determined for research, an observation and research study has been done in a secondary school in Aksu/Antalya. The lesson was recorded and in order to be analyzed, it was observed by Educational Criticism model. In addition, for "Typical Case Sampling", a teacher and 7th grade students were determined. The data in the research was acquired from the recording of the lesson, visual and written document, the interview with the teacher and the observation. In this study, Educational Criticism model has been used and the determination of the presentation of teacher and the teaching methods has been aimed. We can see that the teacher was able to spend enough time with every student since the number of students was not many. The art lesson was also chosen as an elective course so the art lessons became a three-hour-lesson instead of only one. We can see that the subject can be taught easily if there is more time. In this study, how teacher profiles and the teaching method effect student's learning and their attitude towards the lesson can be seen clearly.

Keywords: Art education, teacher, student, school

Giriş

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’nın belirlediği ders saatinde görsel sanatlar dersi 1 saat olarak yapılmaktadır. Okulların şartlarına ve öğretmenlerin ders saatlerinin durumuna göre de seçmeli dersler belirlenmektedir. Görsel sanatlar dersinde görev alan öğretmenler, derslerine katkı olarak yetiştiremedikleri konuları seçmeli resim derslerini de kullanarak değerlendirmektedirler. Seçmeli dersin diğer bir önemi de resim dersine ilgi duyan öğrencileri belirleyerek güzel sanatlar liselerine yönlendirmek suretiyle sanat alanına kazanımını sağlayabilmeleridir. Öğretmenler zamanın daha verimli kullandıkları zaman da bu öğretim yöntemlerine ve zaman içinde de öğretmenlerin profillerine etki etmektedir. Bu noktadan hareketle ortaokul görsel sanatlar dersi portre konularının öğretilmesinde kullanılan bir öğretim yöntemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma ile Ortaokullarda portre konularının öğretiminde kullanılmakta olan öğretim yöntemlerinin, öğretim yolunun ve öğretmen tipinin, öğretmenin ders içi hareket güzergâhı, dersin süresi, dersin yapıldığı fiziki ortam, öğrenci ve öğretmenle ilişkilendirilerek öğretimde mevcut durumun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Öğretmen Profilleri ve Öğretim Tarzları

Bir uyarıcı ve ortam hazırlayıcı olması gereken sanat eğitimi öğretmeni aslında, diktatör ve bırakınız yapınlar adıyla iki uçtaki ve bunların arasında yer alan tiplere göre belirlenmektedir. Bunlar;

1. Otoriter/Diktatör Tip (Profil) Öğretim Tarzı; Bu profile sahip bir öğretmen modeli öğrenciye neyi vermeyi plânlamışsa onu söyler, anlatır, bilgilendirir, tam olarak dikte ettirir, ne yapılacağını onlara adım adım açıklayarak her adımda direktif verir. Bu tip öğretmenler, iyi birer gelenekçi öğretmendirler. Öğrencilerin yaratıcı özelliklerini öne çıkarmakta başarılı değildirler. Onlar için sorumluluk esastır. Sanatın temel kavramları ve tarihsel gelişimi gelenekçi öğretmenler için önemlidir. Bütünüyle otoriter/diktatör öğretmen tipleri (profilleri), sınıf ortamını, derste ortaya atılan fikirleri, öğrenci çalışmalarının adım adım organizasyonunu, öğrenci çalışmalarının takibini ve gelişim oranlarının takibini kontrol etmeyi severler. Öğrencilere yapılan olumsuz eleştiriler, genellikle öğrencilerin daha iyi performans sergilemeleri adına meydan okuma şeklinde yapılır. Bu yöntem ile öğrenciye ne verilirse o istenir ve öğrenciye kendini anlatma ya da yeteneklerini geliştirme fırsatları sunmaz.

2. Belirlenmiş Konu ve Öğrenci Merkezli Öğretim Tarzı; Öğrenci merkezli yöntem, öğrenciyi eğitimin merkezine alır ve öğrencinin kendine güven, yaratıcılık, algısal duyarlılık, estetik bilinç ve uyanıklık, el becerisi ve diğer davranışları kazandıracak şekilde eğitimine imkân tanır. Bu yaklaşımda öğretmen ya da öğrenci, kitap, konu, düşünce ve ikinci dereceden önemli olan ortama ortaklaşa karar verebilirler. Bu olaylarda öğrenci ya özgürdür ya da kişilik durumuna göre organize olabilecek yapıdadır. Başarılı öğretmenler, konuyla ilgili olarak gerekli tüm hazırlıklarını önceden yaparlar. Yaratıcı öğretmenler konuları işlerken öğrencileri düşüncelerini zorlayıcı yollara da başvurabilirler. Örneğin öğrencilere soruları tersten sorarak onları farklı düşünmeye ve farklı çözüm yolları bulmaya yönlendirebilirler.

3. Araç-Gereç ve Ortam Merkezli Öğretim Tarzı; Bu yöntemde öğretmen konuyu ikinci plana atıp öğretimin niteliğini sanat malzemesine dayandırmaktadır. Bu yöntemi kullanan öğretmenin temel ilgisi belirli sanat malzemeleri ve bu malzemelerle eserler yaratan sanatçılara dönüktür. Malzemeyi doğru kullanabilme becerileri, el işçiliği, malzemenin yaratıcı kullanımı, malzemenin estetik düşündürücülüğü, malzeme ve ortam aracılığı ile kişiliğin açıklanması bu tarz öğretimi benimseyen öğretmenlerin tipik özellikleridir. Örneğin bu tarzda öğretmenler, seramik, yağlı boya, deri, metaller ve suluboya gibi malzemeleri, bununla ilgili işlemleri, bazen de üretime bağlı medya yaklaşımını öğrencileri tetiklemek ve onların ilgilerini çekmek için kullanmaktadırlar. Öğrenciler de bu yolla öğrenmeye dönük gerekli güdülemeye yönlendirilmektedirler. Ayrıca bu yolla, sanat tarihi de etkinliklerle işlenebilir ve özellikle de o materyali bolca kullanan sanatçılar öğrenilebilir.

4. Yol Gösterici / Kolaylaştırıcı Öğretim Tarzı; Bu yaklaşımda ideal olarak öğrenciler, konuyu, fikri, kitabı/programı ve kendi sanat ortamı/malzemesini kendileri seçmektedirler. Kendi çalışma alanlarını plânlamakta, sanat çalışmalarını tasarlamakta, kendilerini bu yollarla ifade etmektedirler. Öğretmen bütün bu faaliyetlerde hep yol gösteren, destekleyen, yardım edendir. Başarı genellikle öğretmenin sanat deneyimine ve öğrencilerin gereksinimlerine duyarlılıklarına bağlıdır. Bu yaklaşım daha çok küçük gruplarda kullanılmaktadır. Geleneksel yöntemleri kullanan öğretmenler için bu yaklaşım şaşırtıcıdır.

5. Tasasız Öğretim Tarzı (Bırakınız Yapsınlar); Bu bütünüyle yapılandırılmamış bir yöntemdir. Her şeyi öğrenci hazırlamakta ve yapmakta, öğretmen yalnızca öneride bulunmaktadır. Öğrenci isterse öğretmen bilgi vermektedir. Öğrencinin ihtiyaç duyduğu malzemeleri vs. de öğretmen sağlamaktadır. Öğrenci, diktatör tip yöntemin tam karşısı olarak, özgürdür. Bu yöntemde uyarma, zamanlama, liderlik gibi hususlar göz ardı edilmektedir

(Eisner1972; Kırışoğlu 1986; Özsoy 2001'den aktaran Katıranrı 2004, 63-65 ve 94-96).

Bu araştırmada, araştırmaya dahil edilen Görsel Sanatlar dersi öğretmeninin kullandığı ğretim yöntem ve tekniklerinin belirlenerek ağırlıklı ğretmen profilinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın nemi

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaokullarda yürütülen görsel sanatlar dersi; öğrencilerde istendik yönde davranışların geliştirilmesi adına son derece önemlidir. Öğretmenin bu dersin işlenmesinde kullandığı yöntem ve teknik, dersin kavranmasının en önemli belirleyicisi konumundadır. Bu belirleme metodu, aynı zamanda bireysel yeteneğin verimli biçimde, sanatsal uygulamaya dönüştürülmesinde etkilidir. Yaratıcılık, sadece sanatsal süreçlerle ya da sanat eğitimi ve öğretimine ilişkin etkinliklerle değil, insan yaşamının ve insanlık evriminin tüm yönlerinde yer alan ve her alanda geliştirilebilen temel bir niteliklidir. Çağdaş yöntem ve tekniklerin kullanılmasıyla, öğretmenin ğretim yöntemlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Ancak otoriter bir ğretmen tarzında ğrenci yaratıcılığının köreltilmesi muhtemeldir.

Yaratıcılık konusunda pek çok tanım yapılmıştır. Kimi tanımlarda yaratıcılık konusu bir sezgi süreci olarak benimsenmiştir. *"Boşlukları, rahatsız edici ya da eksik ögeleri sezip, bunlar hakkında dşnler geliştirmek, varsayımlar kurmak, bunları sunmak, sonuçları karşılaştırıp, değiştirmek ve yeniden sınamak"* gibi cmlerle ifade edilen yaratıcılık (Torrance), bazı tanımlarda da *"anayoldan ayrılma, deneye açık olma, kalıplardan kurtulma"* gibi anlamlarla anılmıştır (Bartlett). Bir tanımda da *"ister bilimde ister başka bir alanda olsun yaratıcılık sezgi ve akalıcı imgelemin ve çözümleme yetisinin, hayal kurma ve denetleme ile düşünmenin iraksak ve yakınsak yönlerinin birliğine dayanır"* şeklinde ifade edilmiştir (Getzels) (San, 2004:14). Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda, görsel sanatlar eğitiminde yaratıcılık konusu ne çıkmıştır. Öğretmenlerin sadece sanatsal uygulamalarda öğrencilerin yaratıcı davranış geliştirmelerine yardımcı olması yeterli değildir. Kazanımlara, konuya ve yaş grubuna uygun ğretim yöntem ve tekniklerinin belirlenmesine katkı sağlaması gerekmektedir. Görsel sanatlar öğretmeninin bireyde yaratıcılık olgusunu belirlemesi ve bu olguyu geliştirmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, öğretmenin izlediği yöntem ve baskın ğretmen profilinin belirlenmesi önemlidir.

Araştırma Modeli

Bu makale, görsel sanatlar öğretmeninin, desen konusunda belirlediği öğretim yöntemine yönelik hazırlanan nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, saptanan problemlere güvenilir çözümler aramak amacıyla planlı ve sistemli olarak verilerin toplanması, çözümlenmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilme sürecidir (Altındağ, 2005, s. 2). Araştırma bir arama, öğrenme, bilinmeyi bilini hale getirme çabasıdır (Karasar, 2000, s. 22). Psikoloji, sosyoloji, antropoloji, eğitim gibi sosyal bilim alanlarında insan ve toplum davranışları incelenmektedir. Bu davranışları sayılarla açıklamak zordur. Ölçümler bize kaç kişinin nasıl davrandığını gösterebilmekte, ancak “niçin?” sorusuna cevap verememektedir. İnsan ve grup davranışlarının “nedeni”ni anlamaya yönelik araştırmalara niteliksel (qualitative) araştırma denilmektedir (Ergün, 2005). Nitel araştırma, gözlem görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konduğu çalışmalardan biridir (Altındağ,2005:2). Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s.19). Sanat eğitimcisinin mesleki niteliğinin ve izlediği öğretim yönteminin sorgulanması nitel bir araştırma yöntemi olan eğitsel eleştiriyle mümkün olabilmektedir (Alakuş, 2009, s. 57). Çalışmanın modelini “Durum (örnek olay) Çalışması” oluşturmaktadır. Durum (örnek olay) çalışması, “*Bir sınıf, bir mahalle, bir örgüt gibi doğal bir çevre içinde gerçekleştirilir ve çalışmaya konu olan ortam veya olayların bütüncül bir yorumunu hedefler*” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 277). Nitel araştırma yöntemi bir tür durum çalışmasıdır. Eğitsel eleştiriye, bir günlük okul etkinliğinin daha iyi ve tam anlamıyla anlaşılabilmesi için tanımlanması, çözümlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik araştırma işlemidir. Yöntemi geliştiren Elliot Eisner, metodolojisini betimsel, tematik ve çözümsel (analitik) öğelerden oluşan estetik eleştiriye dayandırmaktadır (Katırcı ve Polat, 2015, s. 72). Değerlendirmeci tutumuyla Eisner, yalnızca okullardaki eğitim-öğretim sorunlarının sadece çıkış nedenlerini değil, aynı zamanda sonuçlarını da sorgulamayı esas almıştır. Bu değerlendirme, bir sanat eserinin (resim, film vb.), uzmanlar tarafından eleştirilmesi anlamına gelmektedir. Yani, eleştirme disiplini bilen ve bu yeteneğe sahip eğitimcilerin sonuçları değerlendirmesidir (Erden, 1995). Durum (örnek olay) çalışmasında “Bütüncül tek durum deseni” kullanılacaktır. “İsminden de anlaşılabilceği gibi durum çalışmasında, tek bir analiz birimi (bir birey, bir kurum, bir program, bir okul, vb.) vardır” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 290)

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliğini arttırmak için birden fazla veri toplama yöntemi seçilmiştir. Video kaydı ile gözlem, yazılı ve görsel dokümanların analizi ve öğretmene uygulanan görüşme formundan, okul idaresi ile yapılan görüşme formundan, öğrenci profilinden, öğrencilerin sosyo-ekonomik koşullarını içeren çevre incelemesinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi ile analiz edilmişlerdir.

Bu çalışmada, video kaydı yoluyla gözlem tekniği kullanılarak elde edilen veriler için araştırmacı, “katılımlı gözlemci” olarak sürece dahil olmuştur. Bu tekniğin düzgün sonuçlar vermesini sağlamak için tüm uygulama süreci video çekimi ve fotoğraflarla araştırmacı tarafından kayıt altına alınmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada ortaokul görsel sanatlar dersi portre konusunun öğretiminde kullanılan öğretim yöntemleri nelerdir? Sorusuna cevap aranmıştır.

Örneklem

Eğitim ortamına ilişkin demografik bilgiler

Okul Antalya'nın merkez iline bağlı bir köyündedir. Okul, 1955 yılında eğitim öğretime başlamıştır. Bulunduğu çevrede diğer köyler içerisinde eğitim öğretim hizmetlerinin başladığı ilk köylerden biridir. Bina, okul olarak hizmete girdiği yıldan, 1997 yılına kadar ilkokul olarak devam etmiş, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıyla ilköğretim okulu olarak isim değiştirmiştir. 1997-2001 yılları arasında okulda sadece 1.2.3.4. ve 5. sınıflar eğitim öğretim görürken 6,7 ve 8. sınıf öğrencileri, başka bir okulun bünyesinde eğitim öğretime devam etmişlerdir. 2000-2001 eğitim öğretim yılı başında hayırseverler tarafından yaptırılan yeni hizmet binasının hizmete girmesiyle 1-8. sınıfları bünyesinde toplayan müstakil bir ilköğretim okulu olarak eğitim öğretime devam etmektedir. Okulun inşasına, köy muhtarlığı ile Antalya Valiliği arasında 14/04/2000 tarihinde imzalanan protokolle başlanmış, 10/09/2001 tarihinde de inşaat bitirilmiştir. Okulda 3 binada 13 derslik, 2 anasınıfı, bir kütüphane, üç idareci odası, öğretmenler odası, teknoloji ve tasarım dersine ait derslikler yer almaktadır. Bölge şartları göz önünde bulundurulduğunda okulun, öğrenci potansiyelini karşılayabildiği sonucuna varılabilmektedir. Ancak her okul gibi bu okul da öğrencilerine daha iyi şartlarda eğitim hizmeti vermeyi arzu etmektedir. Bu sebeple spor salonları ve sosyal faaliyetler için sunum odalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Öğrencilerin Genel Profillerine ilişkin demografik bilgiler

Okul idaresine yöneltilen sorulardan elde edilen verilere ve araştırmacının gözlem sonuçlarına göre okulun öğrenci düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Okulun bağlı olduğu köyde, köy halkı geçimini seracılıktan kazanmaktadır. Bunun yanında komşu illerden ve doğu illerinden, seralarda çalışmak için gelen işçiler de bu amaç için köyde ikamet etmektedir. Bu profildeki çocuklar eğitimlerine bu okulda devam etmektedir. Bazı öğrenciler her yıl okula gelirken, bazıları iş bulamayınca aileleri ile birlikte civar köylerde iş arayışında bulunmaktadır. Bu öğrenciler, aileleriyle birlikte taşınabilmekte ve okul değiştirebilmektedir. Öğrencilerin başarı düzeyleri, ders için araç-gereç sağlamada yeterlilikleri ve sosyal düzeyleri birbirine yakındır. İşçi çocuklarının gelir düzeyleri, sera sahibi velilerin çocuklarından farklılık göstermektedir. Sera sahibi bazı veliler, çocuklarının okuması için gerekli bilince ya da maddi destek sağlama potansiyeline sahipken, bazıları da yeterince bilince sahip değildirler. Bu durum görsel sanatlar dersi için olumsuz bir etkiye sahiptir. Öğrencilerin geneli, okul kurallarına uymaktadır. Ancak, çocuğunun eğitimi ile yeterince ilgilenemeyen ailelerin çocuklarında, zaman zaman uyum problemleri gözlenmektedir. Her toplumda olduğu gibi bu okulda da okul disiplin ve kurallarına ya da sosyal aktivitelerine uyum sağlayamayan öğrenciler bulunmaktadır. Ancak okul yönetimi ve öğretmenler tarafından öğrencilere verilen küçük görev ve sorumluluklarla, yararlı ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirilmeye çalışılmaktadır.

D Kodlu Öğretmenin Profili

Bu bölümde öğretmen D'ye sorulan 22 soruluk bir anketten elde edilen verilere dayanarak öğretmenin genel profili belirlenmeye çalışılmıştır. 7 yıllık görsel sanatlar öğretmeni olan öğretmen D, memuriyet hayatında 18. yılını tamamlamıştır. İlk mesleği hemşirelik olan öğretmen D, kadro yetersizliklerinden ve sanata olan yatkınlığından dolayı eğitimini yeniden şekillendirmiştir. Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü'nden birincilikle mezun olmuştur (2000-2004 yılları arasında). 2004 yılında başladığı Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yüksek Lisans Programını 2007 yılında tamamlamıştır. Öğretmen D, ayrıca Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Resim Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Resim Bölümünü (2005-2006 eğitim öğretim dönemi) bitirmiştir. Alanıyla ilgili Sanatın Öyküsü, Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi, Modern Sanatın Öyküsü, Theo'ya Mektuplar, Sanat Tarihinin Temel kavramları kitaplarını okumuş ve mesleki anlamda kendini geliştirmeye yönelik araştırmalarını devam ettirmiştir. Öğretmen D, ders saatinin yetersizliği konusunda henüz bir gelişme kaydedilmemesinin, ders içi ve ders dışı etkinlik uygulamalarında birtakım zorluklar meydana getirdiğini düşünmektedir. Alanıyla ilgili yapılan seminerlerden; tez savunması yapan öğrenci arkadaşlarının sunumlarını gözleme imkânı

bulmuştur. Antalya'daki tüm sergiler ve imkânları ölçüsünde İstanbul sergilerini izlemeye devam etmektedir. Milliyet Sanat dergisine yıllık aboneliği bulunmakta ve Görsel Sanatlar Platformu üyeliği devam etmektedir. Öğretmen D'nin, kişisel anlamda, eğitim açısından güçlü bulduğu yönü, zamanı iyi kullanma ve öğrenciyi motive etme durumudur. Kendi alanındaki örnekleri, ilköğretim öğrencilerinin seviyesine indirgeyerek, müfredat dâhilindeki zaman dilimlerinde uygulamaktadır. Öğretmen D'ye ders ile ilgili yaşadığı zorluklar sorulduğunda, "...yaratıcılığını somutlaştırma konusunda öğrenciye yaklaşmakta zorluklar yaşıyabiliyorum..." şeklinde bir ifadeye bulunmuştur. Öğrencilerin bu konudaki güven eksikliklerini kırmanın zaman alabildiğini belirtmiştir. Öğretim yöntemlerinden göstererek uygulamaya ve somutlaştırma yöntemlerini sıklıkla uygulamaktadır. Öğretmen D, iki farklı okulda görsel sanatlar dersine girmektedir. Yarışmalar konusunda aktif olduğunu belirten öğretmen, sanat yarışmalarının öğrencilerin kendini göstermesi açısından iyi bir fırsat olduğunu düşünmektedir. Sanat alanındaki yarışmaların öğrencilerin motivasyonunu artırıcı etkisi olduğuna inanmaktadır. Öğretmen D, öğrencilerin yaşamları boyunca çeşitli sınavlara girdiklerini ve resim yarışmalarının da bu anlamda öğrencilerin özgüvenlerini geliştirmekte son derece yararlı olduğunu ifade etmektedir. Bunun dışında yılsonu sergilerinin, yine öğrencilerin kendi yaptıkları çalışmaları, aile, arkadaş ve öğretmenleriyle paylaşma açısından bir fırsat niteliği taşıdığına inanmaktadır. Öğretmen D, öğretim felsefesi dışında, öğretme isteğinin diğer öğretmenlere oranla yüksek olduğunu düşünmektedir. "...Bizler yaptıklarımızı ve yaptırdıklarımızı görsel anlamda sunabilmeliyiz. İyi sunmak için de elimizden gelenin fazlasını yapmak beni rahatsız etmez. Aksine zevk duyuyorum..." şeklindeki ifadesiyle, bu duruma ilişkin görüşünü paylaşmıştır.

Öğretmen D ile gerçekleştirilen görüşme sonuçları, dersin gözlenmesinde kullanılan video kaydıyla birleştirilerek, öğretmenin benimsediği öğretim yolu ve kullandığı öğretim yöntemi belirlenmiştir. Görsel sanatlar dersi, 2 (iki) (40+40= 80 dakika) ders saati gözlemlenmiş, dersler video ile kayıt altına alınmış ve veriler dijital ortamda yazılı dokümanlara dönüştürülerek kullanılan öğretim yollarının, dersin süresine ve belirlenen konu kodlarına göre yüzdelik oranları alınmış ve sonuçlar öğretmenin hareket güzergâhlarıyla birlikte yorumlanmıştır. İçerik analizi için video kaydının yazılı dokümanlara dönüştürülmesinde kullanılan öğretim yollarına ait görsel kodlar, süre ve yüzdelik oranlar Tablo 1'de, öğretim yollarını açıklayan yazılı alt kodlar ve öğretim yollarına ayrılan süreler ise Tablo 2'de gösterilmiştir. Öğretim yolları Temel Bilgi aktarımı, yönetsel, süreç içinde iletişimsel ve işlevsiz olmak üzere dört grupta ele alınmıştır (Katrancı, 2004, s. 64-65).

Öğretmenin Öğrenci Uygulamalarını Değerlendirme Yolu

Öğretmen D kendisiyle yapılan görüşmede, her yeni eğitim öğretim dönemine başlarken, öğrencilerine ders planlarına dahil ettiği konuları açıklayarak anlattığını ifade etmiştir. Öğretmen D, öğrencilerinin ilgi ve isteklerini önemseydiğini belirtmiş ve “kendilerinin yapmak istedikleri müfredat dışı bir çalışma var mı? Şeklindeki soruyu öğrencilerine yönlendirdikten sonra ortak kararla ders planlarını şekillendirdiğini açıklamıştır. Öğrencilerden aldığı dönütler çerçevesinde ele alınan etkinlikleri de okulun ve velilerin imkanları doğrultusunda belirlediklerini dile getirmiştir. Öğretmen D, uygulamanın içeriğini, öğrenci seviyesini ve uygulamanın teknik özelliklerini göz önünde bulundurarak her yeni uygulama için ortalama bir ders süresi belirlemektedir. Bu doğrultuda bazı konuların 1 haftada bazı konuların ise 2 hafta ya da daha fazla sürmesi gerektiğine karar vermektedir. Çalışmaları notla değerlendirme aşamasında öğretmen D ilk olarak kendi hazırladığı sınıf not çizelgesinde belirlenen konu başlıklarına göre tablo oluşturmaktadır. Öğrenci uygulamaları ise, her etkinliğe göre ayrı ayrı notlandırmaktadır. Bu şekilde bir dönem içinde 7 çalışma yapılmışsa, her bir öğrenci 7 değerlendirme notuna sahip olmaktadır. Bu değerlendirmelerin dışında resim yarışmalarına katılan öğrencilere de her seçilen resim için “100” puan verilmektedir. Öğretmen D bunun, öğrencilerin kendilerini göstermek için bir fırsat olduğunu ve sanat alanındaki yarışmaların öğrenci motivasyonunu artırıcı bir etkisi olduğunu düşünmektedir. Yıllon sergilerinde öğrenci uygulamalarının aile, arkadaş ve öğretmenlerinin görüş ve beğenisine sunulması olayının da bir değerlendirme niteliğinde olduğunu düşünmektedir. Öğretmen D, öğrencinin dönem içinde aldığı tüm notları, öğrencinin ders içinde sergilediği tutum, uyum ve malzeme getirme kullanma gibi ölçütlerden elde ettiği, notlarla birlikte ele aldığı ve ortalama almak suretiyle öğrencilerin karne notlarını belirlediğini açıklamıştır. Öğrencilerin derse katılımını sağlamak adına, malzeme getirmeyen öğrenciye sınıf düzenleme, malzeme getir- götür gibi çalışmalara katarak dersten uzaklaşmamasını sağladığını da ifade etmiştir. Bu davranış öğretmene asistanlık yapmak deyimi ile tanımlanabilir.

Tablo 1: Ders Öğretim Yolları Analiz Tablosu

Görsel kodlar	Öğretim Yolları	Süre (dakika)	Oran (%)
	Temel Bilgi Aktarımı	15	%18,75
	Yönetsel	1	%1,25
	Süreç içinde iletişimsel	54	%67,5

○	İşlevsiz	10	%12,5
	Toplam	80	%100

Tablo 1’ de görüldüğü gibi, öğretmenin 2 (iki) ders saati (80 dk.) boyunca kullandığı öğretim yolu, ilk 15 dakikalık sürede Temel Bilgi Aktarımı şeklindedir. Bu da dersin %18,75’lik kısmını oluşturmaktadır. 80 dakika ara vermeden gerçekleştirilen blok derste, 54 dakika devam eden ve dersin toplam süresinin %67,5’ini kapsayan “Süreç İçerisinde İletişimsel” öğretim yolunun kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunu 10 dakika ile ders süresinin %12’sine denk gelen “İşlevsiz” öğretim yolu izlemiştir. Öğretmen D, bu süreyi model duran öğrenciyi dinlendirmek, çalışmaları uzaktan izlemek, ders defterini yazmak için kullanmıştır. Öğretmen D “yönelimsel” öğretim yolunu, öğrencilere dersle ilgili gereken hatırlatma ve uyarıları yapmak için, 1 dakika süre ile dersin %1,25’ine gelecek şekilde kullanmıştır.

Tablo 2: Kodların Çözümlemesi

Süre	Kodlar	Öğretim yolları
30sn	Konuyu tahtaya yazma, dikkat çekme	Temel bilgi aktarımı ▲
3dk.30sn	Yönlendirme, modeli seçme	Temel bilgi aktarımı ▲
10dk	Göstererek anlatma, tahtaya çizme	Temel bilgi aktarımı ▲
25dk	Örnek çizerek yaptırma	Süreç içerisinde iletişimsel ●
35sn	Hatırlatma	Temel bilgi aktarımı ▲
1dk	Sorularla motive etme	Süreç içerisinde iletişimsel ●
25sn	Cevap verme	Temel bilgi aktarımı ▲

10dk	Modeli dinlendirme ve mola	İşlevsiz
1dk	Uyarı	Yönetsel
15dk	Her öğrenciyi sırayla gezme	Süreç içerisinde iletişimsel
10	Çizimler ile ilgili yorum yapma	Süreç içerisinde iletişimsel
2dk10sn	Cevap verme	Süreç içerisinde iletişimsel
50sn	Espri yapma	Süreç içerisinde iletişimsel

Genel olarak, 80 dakikalık dersin “Öğretim Yolları Analiz Tablolarına (Tablo 1 ve Tablo 2)” baktığımızda öğretmen D’nin yoğun olarak kullandığı öğretim yolu, “Süreç İçerinde İletişimsel” öğretim yoludur. Öğretmenin izlediği bu yolda tahtaya yaptığı çizimleri, süreç içinde öğrencilere gösterip yaptırmayı, sorularla motive etmeyi, öğrencilerin çalışmalarıyla ilgili yorum yapmayı kapsamaktadır. Araştırmacı tarafından gözlemlenen 2 ders saatine denk gelen 80 dakikalık derste “Temel bilgi aktarımı” öğretim yolunu ikinci sırada kullanmıştır. Dersle ilgili temel bilgilerin tahtaya yazılması, çizilmesi, yönlendirme, modeli seçme ve hatırlatma süreci bu kapsamda kullanılmıştır. “İşlevsiz” olarak adlandırılan öğretim yolu, zaman anlamında model duran öğrenciyi dinlendirmek ve öğrencilerin çalışmasını uzaktan sessizce izlemek olarak değerlendirilmiştir. Son olarak dersin yalnızca bir dakikasında “Yönetsel” öğretim yolunu, öğrencileri uyarmak için ve dinlenmeden sonra tekrar uyarmak için kullandığı görülmektedir.

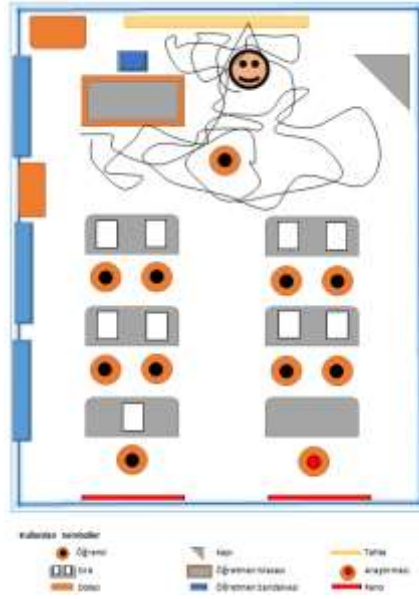
Gözlemlenen 2 Ders Saatinde Öğretmen D’nin Hareket Güzergâhı ve Çözümlemesi

Bu bölümde, gözlemlenen ders için öğretmen D’nin hareket güzergâhı çizilmiştir. Bu amaçla dersin ilk 15 dakikası için ayrı sınıf krokisi, dersin 40

dakikalık bölümü için ayrı bir kroki, dinlemeyi içeren dersin 10 dakikalık süresini kapsayan bir kroki ve son olarak ta dersin değerlendirmesini ve çalışmaların eleştirilmesini kapsayan 15 dakika için ayrı bir sınıf krokisi çizilmiştir. Krokiler üzerinde Öğretmen D'nin hareket güzergâhları çizilmiş, krokiler tanımlanmış ve çözümlenerek yorumlanmıştır.

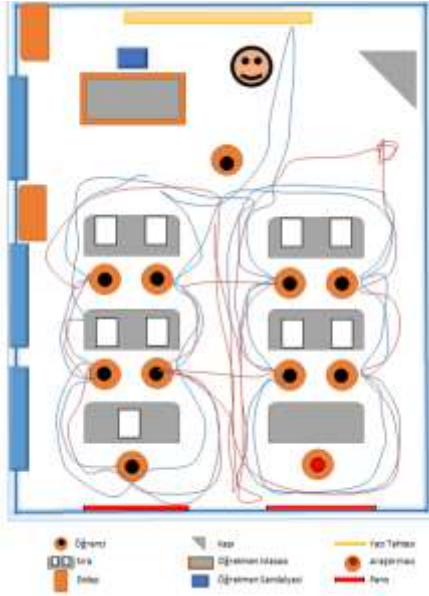
Şekil 1'de gözlemlenen dersin işlendiği resim dersliği krokisi ve öğretmen D'nin hareket güzergâhı verilmiştir. Sınıfta Milli Eğitim Bakanlığında yaygın olarak kullanılan tahta sıralar kullanılmaktadır. Karşıda beyaz yazı tahtası vardır. Öğretmenin, bu süre boyunca tahtaya çizimler yaparak öğrenciye örnekler çizdiği gözlemlenmiştir. Sınıfta 3 pencere olduğu için yeterince aydınlıktır. Sınıfta 10 öğrenci bulunmaktadır. Her sırada 2 öğrenci ve sol arkadaki sırada ise 1 öğrenci oturmuştur. Model öğrencilerin karşıdan görebilecekleri biçimde ortaya oturtulmuştur. Sağ arkadaki bir sıra da araştırmacıya ayrılmıştır. Bu krokide dersin ilk 15 dakikası gözlemlenmektedir. Buradan da öğretmenin dersin özellikle ilk 15 dakikasında izlediği öğretim yolu olan Temel bilgi aktarımı yolunu izlerken, tahtanın önünde ve öğrencilerin ön planında kalan boşlukta gezdiği gözlemlenmiştir. Öğretmen D dersin bu bölümünde konuyu tahtaya yazma, resim kalemlerini sınıfa tanıtmaya, gösterme, kalemlerin sembollerini ve numaralarını tahtaya yazma, tahtaya portre örnekleri çizmek için tahtanın önünü kullanmıştır ve göstereceği örnekleri sınıfın ön kısmında gezerek göstermiştir.

Şekil 1: Dersin İlk 15 Dakikası İçin Sınıf Krokisi Öğretmen D'nin Harekât Güzergâhı

Şekil 1'de öğretmen D'nin gözlenen dersin ilk 15 dakikalık kısmındaki hareket güzergâhı gösterilmiştir. Dersin bu bölümünde öğretmen D, öğrencileri selamlamış, konuyu tahtaya yazmış kalem numaralarıyla ilgili açıklamalarda bulunmuş, kalemlerin tanıtımıyla ilgili çizimler ve daha sonra da portre ile ilgili birkaç çizim yapmıştır. Dersin başlangıcında öğretmenin, sınıfın arka kısımlarını ve sıraların arasını kullanmadığı hem gözlem sonucunda hem hareket güzergâhı krokisinde hem de video kayıtlarında belirlenmiştir. Bu bakımdan öğretmen D'nin dersin ilk 15 dakikasında sınıf ortamında aktif olarak hareketli olduğu alan, yazı tahtasının ön bölümüdür. Bu esnada öğrenciler öğretmenin açıklamalarını dinlemişlerdir. Yapılan açıklamaların dersin ana hatlarını çizdiği için önem arz etmektedir. Öğretmen D dersin bu kısmında arka kısımlara uğramayarak öğrencilere yapacağı açıklamaları da sınıfın ön kısımda yapmayı seçmiştir. Sınıfın 10 öğrenciden oluşması da öğretmenin sınıf düzenini sınıfın ön bölümünden sağlamasına olanak tanımaktadır.

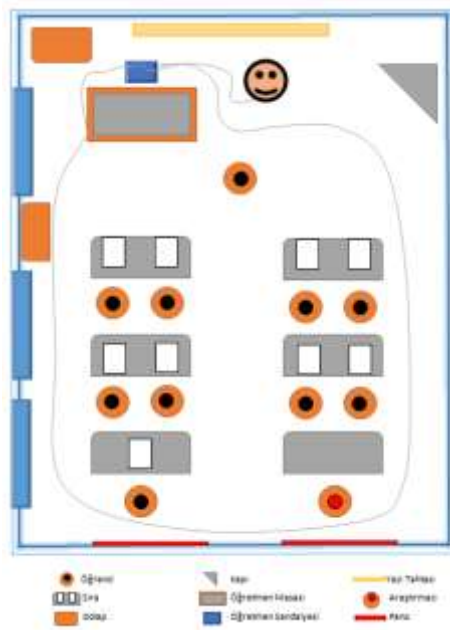
Şekil 2: Dersin 40 Dakikası İçin Sınıf Krokisi Öğretmen D'nin Harekât Güzergâhı

Şekil 2’de gözlemlenen dersin 15. dakikasından, 55. dakikasına kadar devam eden 40 dakikalık bölümde öğretmen D’nin hareket güzergâhı gösterilmiştir. Dersin bu bölümünde öğretmen D, anlatacağı temel bilgileri aktardıktan ve gerekli çizimleri tahtaya çizdikten sonra öğrencileri sırayla gezerek çalışmaya başlamaları için cesaretlendirmiştir. Her öğrenciyle ayrı ayrı ilgilenerek kâğıdı nasıl tutacakları, hangi kalemle çizime başlayacakları, neresinden başlayacaklarını ayrı ayrı anlatmıştır. Öğretmen D’nin Şekil 2’de görülen “mavi” çizgiler, öğrencileri çalışmaya başlatmak için tek tek gezerek, yanlarına oturarak, kullandığı güzergâhı göstermektedir. Öğretmen, Şekil 2’deki mavi çizgilerde de görüldüğü gibi her öğrencinin yanına en az 2 kez uğramış ve başlangıç aşamasında her birine birebir destek olmuştur. Bu süreçte, öğretmen kalemi eline almak suretiyle gösterip, yaptırarak öğrencilerin portreye başlamaları konusunda onları cesaretlendirmiştir. Şekil 2’de yer alan kırmızı çizgilerden anlaşıldığı üzere öğretmen D, öğrencilerin etrafında ikinci kez dolaşmıştır. Video kayıtlarında öğretmenin her bir öğrenciyi kendi sırasında tekrar ziyaret ettiği, ancak öğrencilerin yanlarına oturmadan yalnızca çizimlerini eleştirdiği ve yorumladığı görülmektedir. Süreç içerisinde öğretmenin, öğrencilerini izlediği, çalışmalarını yorumladığı ve sınıf içinde gezerek çalışma ortamına müdahil olduğu gözlenmiştir. Bu zaman zarfında öğretmen D,

öğrencileriyle birebir iletişim kurarak, bilgi aktarımına devam etmiş, yapılan uygulamaları değerlendirerek öğrencilere yol göstermiş ve cesaretlendirmiştir. Kısacası “Süreç İçinde İletişimsel” öğretim yolunu kullanmıştır.

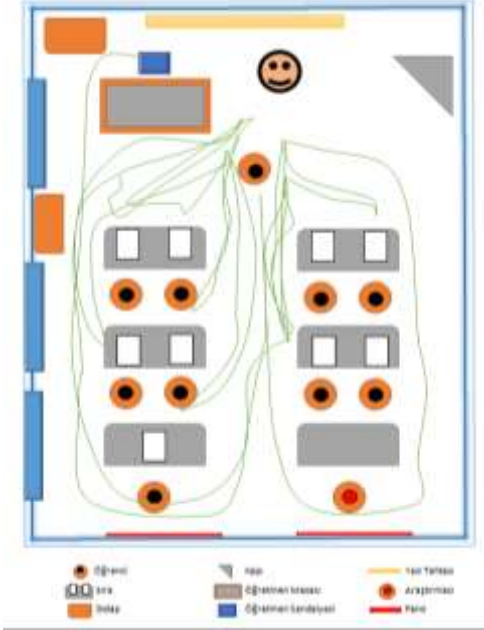
Şekil 3: Dersin 10 Dakikalık Bölümünde Öğretmen D'nin Hareket Güzergâhı

Şekil 3'te Öğretmen D'nin hareket güzergâhı incelendiğinde, öğretmenin öğrencilerin yanlarına çok yaklaşmadığı, masada zaman geçirdiği görülmektedir. Ders videoları incelendiğinde, öğretmenin öğrencilere müdahale etmeden uygulama çalışmalarını sadece gözlemlediği görülmektedir. Öğretmen D, bu zaman zarfında derste model olan öğrenciyi dinlendirmiş, model dinlenirken de öğrencileri uzaktan izlemiş ve sınıf defterini yazarak dersin 10 dakikalık bölümünü kullanmıştır. Ayrıca, 80 dakikalık görsel sanatlar dersi mola verilmeksizin gerçekleştirildiği için öğretmen, iki ders arasındaki zaman dilimini (teneffüs) öğrencilerin birbirlerinin resimlerini incelemeleri ve eleştirmelerine ayırmıştır. Dersin bu bölümü değerlendirildiğinde, öğretmenin konu ile ilgisi olmayan bir süre geçirdiği

söylenbilir. Bu durumda öğretmen D, derste 10 dakika “işlevsiz” olarak adlandırılan öğretim yolunu kullanmıştır.

Şekil 4: Dersin Son 15 Dakikalık Bölümünde Öğretmen D'nin Hareket Güzergâhı

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın sonuçlarına dayanarak öğretmen D'nin ağırlıklı öğretim tarzının yol gösterici, kolaylaştırıcı öğretim tarzı olduğu sonucuna varılabilir. Öğretmenlerin genelinde bu tarzların bir kısmının benimsendiği görülmektedir. Bir grup öğretmen tüm yöntemleri kullanarak birden fazla öğretim tarzını benimserken bazıları bir öğretim tarzını ağırlıklı olarak kullanmayı tercih edebilirler. Bu tercih, öğretmenin kişilik özelliklerine, eğitim-öğretim felsefesine, öğrencinin yaş grubuna ve konunun içeriğine bağlı olarak değişebilmektedir.

Araştırmaya dahil edilen ve Antalya'nın merkez iline bağlı bir köyde bulunan okul, fiziki şartlar bakımından eğitim öğretim için yeterli olmakla birlikte, görsel sanatlar dersine özel bir derslik ya da atölye bulunmamaktadır.

Komşu illerden ve doğu illerinden, seralarda çalışmak için gelen işçilerin ve köy halkının çocukları okulun genel öğrenci profilini oluşturmaktadır.

Alanında lisansüstü eğitim yapmış, sanatsal etkinlikleri, sanat ve sanat eğitimindeki yenilikleri takip eden ve öğrencilerini yönlendiren deneyimli bir görsel sanatlar öğretmeni profili görülmektedir.

Öğretmen D'nin sınıf içinde hareketli ve aktif olduğu, öğretmenin sınıf içi hareket güzergâhı

analizinden anlaşılmaktadır. Video kayıt sonuçlarına göre öğretmen "gösterip yaptırma" öğretim tekniğini sıklıkla kullanmış ve yetenekli-yeteneksiz ya da kız-erkek ayrımı yapmaksızın derste tüm öğrencilere eşit davranmıştır. Haftada yalnızca bir ders saatiyle sınırlandırılan görsel sanatlar dersinde, öğrenci uygulamalarının yetişmemesi nedeniyle öğretmen D'nin zaman zaman seçmeli resim dersini de kullandığı gözlemlenmiştir.

Çalışmakta olduğu X okulunda 7. Yılımlı dolduran öğretmen D, öğrencileri sanata ve sanat ortamına alıştırmaya çalışmaktadır. Meslektaşlarına ve öğrencilerine örnek teşkil edecek davranışlarda bulunan, öğretmen D, öğrencilerin çalışma alanını pozitif ve üretken bir ortama dönüştürmüş, onları çeşitli sanat yarışmalarına katılma konusunda teşvik etmiş, pek çok ödül kazanmalarına imkân tanımıştır. Okul yönetimi ile yapılan görüşmelerden öğretmen D'nin yetenekli öğrencilerin tespiti ve yönlendirilmeleri konusunda ders dışında da aktif çalıştığı belirlenmiştir. Öğretmenin, yetenekli öğrencileri gerekli kurs programlarına ve Anadolu Güzel Sanatlar Liselerine yönlendirmesi, öğretmen D'nin öğretmenlik mesleğinin gerekliliklerinden haberi olduğu ve mesleğini sahiplendiğini göstermektedir.

Ders ve sınıf ortamının çözümlenmesinden elde edilen verilere göre, görsel sanatlar dersinde öğrenci sayısı azdır. Öğretmen D'nin motivasyon artırıcı çalışmaları, olumlu dönütlerle ve istenilen düzeyde gerçekleşmektedir.

Öğretmen D ile ilgili bazı olumsuz davranışlarda gözlemlenmiştir. Buna göre anlattığı portre konusunda görsel örneklere yeterince yer vermemiştir. Ünlü sanatçıların portre

çalışmalarını öğrencilere göstererek anlatımını kuvvetlendirecek bir çalışma yapmamış, aynı zamanda ressamların eserlerinden örnekler göstererek üslup farklılıklarına değinmemiştir. İlköğretim seviyesinde öğretim gören öğrencilerin, sanatçı eserlerini tanınması, sanat eserlerine ilgi duymaları ve sanat eserlerine duyarlılıklarının artması bakımından, ömeklendirmenin önemi büyüktür.

Öğretmenin kullandığı öğretim yolları analizi sonucunda, gözlemlenen 80 dakikalık (iki ders saati) derste, öğretmen D tarafından kullanılan ağırlıklı metot “Süreç İçinde İletişimsel” öğretim yoludur. Öğretmen D, derslerinde kullandığı ağırlıklı öğretim yolundan dolayı “yol gösterici/kolaylaştırıcı” öğretmen profili ile tanımlanmıştır. Öğretmen D’nin ikinci sırada en çok tercih ettiği yol ise “Temel Bilgi Aktarımı” öğretim yolu olarak belirlenmiştir.

Öğretmenin ders sonu öğrenci uygulamalarının analizine ve değerlendirilmelerine önem verdiği gözlenmiştir. Özsoy ve Alakuş’a (2009, 163) göre son değerlendirme (ders sonu, dönem sonu, yıl sonu), öğrencinin gereksinim duyduğu kavram ve becerilerin belirlenmesine yönelik olup, öğrencinin sanatsal uygulamalarda bir sonraki aşamalarda nelere ihtiyaç duyacağını da belirlenmesine yöneliktir. Değerlendirme bir değer biçme sürecidir ve sürecin sonunda belirlenen ölçüt maddelerine puan verilmesi suretiyle, ölçüt listeleri oluşturulmalıdır. Bu nedenle öğretmen D’nin, değerlendirme türlerinden son değerlendirmeyi tercih ettiği ve ölçüt belirleme ve ölçüte dayalı değerlendirme yolu ile öğrenci uygulamalarını değerlendirdiği belirlenmiştir.

Fotoğraf 1-2: Öğretmen D Portre Konusunu İşlerken, Antalya, 2016.

KAYNAKLAR

- Alakuş, A.O.(2009). Sanat Eğitimi Ve Görsel Sanatlar Öğretimi. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Altındağ, M. (2005). Nitel Araştırma teknikleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erden, M.(1995). Eğitimde Program Değerlendirme, Ankara: Pegem Yayınları.
- Ergün, M.(2005). Bilimsel araştırma yöntemleri, Nitel araştırma.
- <http://www.egitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt#256,1>,(Erişim tarihi:14.12.2016)
- Karasar, N. (2000). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Katırcı, M. (2004). İlköğretim Resim-İş (Sanat) derslerinde Tekstil Konularının Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi ile Uygulanması, G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Katırcı, M.D., Polat, B. D. (2015). Güzel Sanatlar Fakültelerine Hazırlık Kurslarında İmgesel Tasarım Konularının Öğretilmesinde Kullanılan Bir Öğretim Yöntemi Örneği. Akdeniz Sanat Dergisi, 2015:72,73, Cilt 8, Sayı 15.
- Özsoy, V. (2001). Sanat (Resim) Eğitiminde Bir Nitel Araştırma Yöntemi: Eğitsel Eleştiri, Eğitim ve Bilim/ Education and Science, 26, (122), 41-51.
- Özsoy, V., Alakuş, O. (2009). Görsel Sanatlar Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri (Resim-İş), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- San, İ. (2004). Sanat ve Eğitim, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şimşek, H., Yıldırım, A. (2003). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M.G.(2009). Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi. Ankara: Pegem Yayıncılık.